

УДК 346.91:347.736(477)

ЗАХИСТ ПРАВ КРЕДИТОРІВ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

Гаврилішин А.П., к. ю. н., доцент
кафедри господарського права та процесу
Університет державної фіскальної служби України
Філіпішина О.С., студент V курсу
Університет державної фіскальної служби України

Стаття присвячена проблемам захисту прав кредиторів у справах про банкрутство. Наводяться види та класифікація кредиторів.

Ключові слова: банкрутство, кредитори, класифікація.

Статья посвящена проблемам защиты прав кредиторов в делах о банкротстве. Приводятся виды и классификация кредиторов.

Ключевые слова: банкротство, кредиторы, классификация.

Havrylishyn A.P., Filipishyna O.S. PROTECTION OF THE RIGHTS OF CREDITORS IN BANKRUPTCY PROCEEDINGS

The article deals with the problems of protection of creditors' rights in bankruptcy cases. We give types and classification of creditors.

Key words: bankruptcy, creditors, classification.

Постановка проблеми. Захист прав кредиторів є одним з найважливіших завдань правового регулювання та гарантією стабільності публічного господарського порядку. Показники ефективності впливу на суспільні відносини є повернення боргів кредиторам неплатоспроможним боржником. Порушення господарським судом провадження у справі про банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності може суттєво вплинути на подальшу господарську діяльність його кредиторів. Кожен з кредиторів має особисту зацікавленість у результатах провадження у справі про банкрутство, оскільки від ефективності процедур, що застосовуються до боржника, залежить подальше задоволення вимог кредиторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням захисту прав кредиторів під час банкрутства сьогодні присвячено достатньо багато досліджень, серед яких виділяються роботи таких вчених, як Р.Г. Афанасьєв, О.М. Бірюков, О.М. Вінник, В.В. Джунь, В.К. Мамутов, Б.М. Поляков, М.В. Телюкін та ін. Вивчення конкурсного процесу здійснювалося також дослідниками російського конкурсного процесу дореволюційного періоду, таким як А.Х. Гольмстен, Г.Ф. Шершеневич та ін.

Однак деякі проблеми залишаються невирішеними, що обумовлює потребу в розробці пропозицій щодо вдосконалення та конкретизації видів кредиторів та захист їх прав. Отже, дане дослідження є актуальним як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Метою статті є дослідження поняття кредиторів у справах про банкрутство та їх класифікація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «кредитор» є загальною визначенням поняттям, під ним розуміється суб'єкт цивільних правовідносин, який має право вимагати від іншого суб'єкта (боржника) певної поведінки. У конкурсному праві поняття

«кредитор» є значно ширшим порівняно з правом цивільним, оскільки у відносинах неспроможності кредиторами виступають не тільки власне кредитори з договірних правовідносин, а й держава в особі уповноважених органів у частині заборгованості щодо сплати обов'язкових платежів, працівники підприємства-боржника з вимогами із заборгованості по виплаті заробітної плати тощо.

Згідно із ч. 1 ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання боржника банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) кредитор – юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтверджені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника [1].

Але одних вимог грошового характеру до боржника недостатньо, щоб стати стороною у справі про банкрутство. Тільки той кредитор, який у встановлені Законом про банкрутство порядку і строки звернеться до господарського суду з відповідною заявою, зможе належним чином захистити свої права та законні інтереси.

У справу про банкрутство кредитори вступають не стільки щоб примусити боржника виконати свої зобов'язання, скільки за метою «обігнати» інших кредиторів у змаганні за активи боржника. Саме тоді, коли відбувається зіткнення інтересів двох і більше кредиторів, виникає конкурс і конкурсний процес. Виступаючи у справі про банкрутство єдиним органом – комітетом кредиторів – кожен з останніх прагне максимально задовольнити, насамперед, свої інтереси. Як слушно зазначає О. Белоліков, між кредиторами складаються такі відносини, в рамках яких декілька кредиторів своїми діями взаємно зменшують результати примусового виконання прав один одного за рахунок майна боржника, прагнучи максимально збільшити власну частку [2, с. 34].

Наявність справи про банкрутство боржника – суб'єкта підприємницької діяльності істотно впливає на подальшу господарську діяльність як самого боржника, так і його кредиторів.

Кредиторами виступають не тільки кредитори з договірних правовідносин, а й держава в особі уповноважених органів в частині заборгованості по сплаті податків та обов'язкових платежів до бюджету, а також працівники підприємства-боржника з вимогами щодо заборгованості по виплаті заробітної плати, аліментів, вихідної допомоги тощо.

Закон про банкрутство поділяє кредиторів на конкурсних, поточних та забезпечених. Конкурсні – це кредитори за вимогами до боржника, які виникли до порушення провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника.

Конкурсні кредитори наділені широким обсягом прав та обов'язків, порівняно з не конкурсними. Відповідно до реєстру вимог конкурсних кредиторів, який затверджується судом, в подальшому формуються представницькі органи кредиторів – комітет кредиторів, який в процедурах банкрутства представляє інтереси всіх кредиторів. Конкурсні кредитори є учасниками зборів кредиторів з правом вирішального голосу, кількість голосів конкурсного кредитора визначається відповідно до суми його вимог, визнаних судом та включених до реєстру, один голос є кратним одній тисячі гривень.

Поточні – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після порушення провадження у справі про банкрутство.

Забезпечені – кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя). У той же час права забезпеченого кредитора гарантовані Законом про банкрутство, оскільки майно, яке є предметом застави, не включається до складу ліквідаційної маси і використовується виключно для задоволення вимог кредитора за зобов'язаннями, які воно забезпечує. Продаж майна банкрута, що є предметом забезпечення, здійснюється виключно за згодою кредитора, вимоги якого воно забезпечує.

Також при укладенні мирової угоди у справі про банкрутство між кредиторами та боржником обов'язковою є письмова згода всіх кредиторів, чиї вимоги забезпечені заставою майна боржника.

Забезпечені кредитори можуть приймати участь у зборах кредиторів з правом дорадчого голосу, також як і представник працівників боржника.

Однак класифікація кредиторів у процедурі банкрутства лише на конкурсних, поточних та забезпечених не може всесторонньо визначати правове становище кожного з них. Передусім, це пов'язано з тим, що у справах про банкрутство бере участь декілька кредиторів, яких Закон про банкрутство наділяє різним обсягом прав та обов'язків. Для запобігання неоднозначного, неповного тлумачення правових норм щодо правового статусу кредиторів у Закон про банкрутство слід ввести більш конкретний їх розподіл за певними критеріями.

У науковій літературі було запропоновано декілька варіантів класифікації кредиторів. Так, Р.Г. Афанасьєв критеріями виділення кредиторів визначив резидентність, забезпеченість, підстави та час виникнення вимог, правове положення у справі [3, с. 189]. Втім, така класифікація має більш теоретичний характер та не зовсім може бути відображена в законі саме через свою різноманітність.

За правовою природою вимог В.В. Джунь виділяє кредиторів публічних вимог та кредиторів приватних вимог [4, с. 56]. До кредиторів публічних вимог він відносить органи фіскальної служби та державні органи, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів). Також В.В. Джунь вважає, що кредиторами у справі про банкрутство можуть виступати лише державні органи за вимогами щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. При цьому він зазначає, що, окрім даного виду, в Україні існують й інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування (страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності тощо), які начебто не враховані в Законі про банкрутство. Однак, на наш погляд, перелік інших видів такого страхування має динамічний характер закріплення в законодавстві, через що недоцільно їх відображати конкретно в окремих нормативних актах.

Спираючись на результати аналізу положень Закону про банкрутство, Б.М. Поляков робить висновок про можливість виділення семи видів кредиторів: ініціюючі; вимушені; заставні; кредитори поточної заборгованості; привілейовані; реєстрові (конкурсні); кредитори погашеної заборгованості [5, с. 194].

Враховуючи те, що дана класифікація спирається на зміст Закону про банкрутство, а також ту обставину, що сам Закон прямо виділяє лише три категорії кредиторів, необхідно детальніше розглянути кожну з вищевказаних груп.

Ініціюючим є той кредитор, за заявою якого порушено справу про банкрутство. Виступати з ініціативою порушення справи про банкрутство мають право ті кредитори, вимоги яких відповідають встановленим ч. 3 ст. 10 Закону про банкрутство умовам. До таких умов законом віднесено: безспірність вимог; відповідність суми грошових вимог еквіваленту 300 мінімальних розмірів заробітних плат та незадоволення цих вимог протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку та наявність виконавчого провадження. Заява кредитора може ґрунтуватися на об'єднаній заборгованості боржника щодо різних зобов'язань перед цим кредитором. Враховуючи неоднакове господарське становище кредиторів, що можуть виступати як ініціюючі, вагоме значення для деяких з них може мати заборгованість, що є меншою, ніж встановлений законом розмір. З метою захисту прав таких кредиторів Законом про бан-

крутство надано можливість об'єднання своїх вимог декількома кредиторами. У разі відповідності сукупної суми вимог вони можуть звернутись до суду з заявою про порушення справи про банкрутство. Така заява підписується всіма кредиторами, які об'єднали свої вимоги (п. 8 ст. 11 Закону про банкрутство).

Після порушення справи про банкрутство інші кредитори, які мають відповідне право, позбавляються можливості його реалізувати. Втім, якщо на момент подання заяви про порушення справи про банкрутство в суд вже надійшли одна або кілька заяв про порушення справи про банкрутство одного боржника, суд розглядає всі заяви, включаючи заяву кредитора або боржника, подану останньою.

Втім, не всі кредитори, вимоги яких є достатніми та належними для ініціації справи про банкрутство, можуть виступати саме ініціюючими. Так, з кола таких кредиторів законом виключено осіб, зобов'язання боржника перед якими виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю, з виплати авторської винагороди, засновники (учасники) боржника – юридичні особи за зобов'язаннями, що витікають з такої участі. Також не можуть бути ініціюючими кредиторами особи, вимоги яких забезпечені заставою.

Інша група кредиторів – вимушені, або, як їх визначає В.В. Джузь, приєднані кредитори [4, с. 107] – це кредитори, які пред'являють свої вимоги до боржника, відносно якого вже відкрито провадження у справі про банкрутство або винесено постанову про визнання його банкрутом. Законом про банкрутство встановлено чіткі межі прийняття таких вимог судом та включення їх до реєстру. Так, вимоги кредиторів цієї групи включають до реєстру, якщо будуть заявлені після публікації оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство або про визнання боржника банкрутом та відкриття процедури його ліквідації. У першому випадку до суду звертаються всі кредитори, незалежно від настання строку виконання зобов'язань, мають право подавати заяви з грошовими вимогами до боржника згідно зі статтями 11, 12, 14, 15, 17 Закону про банкрутство. Кредитори, строк права вимоги яких до боржника ще не настав, можуть звернутись до суду для внесення їх до реєстру. У другому випадку до суду звертаються кредитори з грошовими вимогами за зобов'язаннями, що виникли під час проведення розпорядження майном та санації.

Як видно, особливістю правового стану цих кредиторів є умова Закону про банкрутство, що у разі пропущення ними строку подання своїх вимог до суду вони позбавляються права на їх задоволення у процедурі банкрутства. Тобто у цьому разі їх вимоги будуть вважатись погашеними. Таким чином, з метою захисту своїх прав кредитори цієї групи зобов'язані вступити у справу про банкрутство.

Кредиторами наступної групи, яку виділяє Б.М. Поляков, є заставні кредитори. Заставними кредиторами визнаються кредитори, вимоги яких до боржника повністю забезпечені заставою за договором або Законом України «Про заставу» [6]. Саме в силу забез-

печеності їх вимог ці кредитори позбавлені права ініціації порушення справи про банкрутство.

Відносно заставних кредиторів Закон про банкрутство не встановлює обов'язку заявляти свої вимоги. Відомості про їх вимоги вносяться в реєстр також й на підставі за даними обліку боржника. Звісно, правовий статус заставних кредиторів не обмежується зазначеним колом правомочностей, однак їх з'ясування буде здійснено в подальшому.

До кредиторів наступної групи відносяться кредитори, право вимоги яких до боржника виникло під час проведення процедур розпорядження майном та/або санації. Відмінною особливістю погашення таких вимог від інших є те, що на них не поширюється дія мораторію. Дані вимоги погашаються навіть поза рамками процедури банкрутства. До речі, й за російським федеральним законом «Про неспроможність (банкрутство)» вимоги кредиторів за поточними платежами не підлягають включенню до реєстру вимог кредиторів, а кредитори за такими вимогами не визнаються особами, що приймають участь у справі про банкрутство [7]. Поточні кредитори не зобов'язані подавати свої вимоги до суду в рамках процедури банкрутства. Однак вони мають їх заявити при відкритті ліквідаційної процедури.

Вимоги привілейованих кредиторів не потребують визнання судом і можуть задовольнятися протягом всієї процедури банкрутства. До привілейованих кредиторів Законом про банкрутство віднесено осіб з вимогами щодо виплати заробітної плати, аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та життю громадян, авторської винагороди. Привілейовані кредитори можуть звертатись до суду про визнання їх прав. В цьому випадку вони набувають статусу реєстрових кредиторів. Втім, погашення вимог привілейованих кредиторів не залежить від визнання судом. Як і на вимоги кредиторів поточної заборгованості, на вимоги привілейованих кредиторів не розповсюджується мораторій. Вочевидь, це пояснюється тим, що заборгованості такого характеру не є наслідком господарської діяльності боржника та не можуть становити предмет конкурсного процесу. Однак окрема категорія цих кредиторів – особи з вимогами по виплаті заробітної плати – може бути й ініціюючою.

Незважаючи на перелічені групи кредиторів, основу процедури банкрутства складають вимоги кредиторів, які визнані судом та затверджені в реєстрі вимог кредиторів. Саме реєстрові кредитори мають найбільший обсяг повноважень впливу на хід справи. З іншого ж боку, саме вони є найбільш незахищеними у процедурі банкрутства.

У Законі про банкрутство поняття погашених вимог стало підставою для виділення окремої групи кредиторів. До кредиторів погашених вимог відносяться кредитори, вимоги яких було задоволено, щодо них досягнуто згоди про припинення, у тому числі заміну, зобов'язання або припинення зобов'язання іншим чином, а також інші вимоги, які відповідно до цього Закону вважаються пога-

шеними. Погашеними вважаються вимоги кредиторів, конкурсних та поточних, які не заявили про них суду у встановлені строки або взагалі не були заявлені. Виходячи з положень Закону про банкрутство щодо заставних кредиторів, можна зробити висновок, що до них зазначені норми не застосовуються. У літературі було висловлено думку про задоволення таких вимог за правилами позовного провадження [8, с. 13]. Безперечно, кредитори мають право на судовий захист своїх порушених прав, однак відкриття процедури банкрутства припиняє виконавче провадження. Тобто навіть за наявності судового рішення кредиторам, які вчасно не заявили в процедурі банкрутства свої вимоги, буде відмовлено у їх примусовому виконанні. Втім, у випадку завершення справи про банкрутство мировою угодою або відновленням платоспроможності боржника кредитори погашеної заборгованості будуть мати можливість щодо задоволення своїх вимог. Звісно, та обставина, що відносно боржника застосовувалась процедура банкрутства, повинна враховуватись при встановленні строків позовної давності. У разі ж оголошення боржника банкрутом такі кредитори втрачають право на отримання своїх грошових коштів.

З аналізу запропонованої Б.М. Поляковим класифікації видно, що в певних випадках чіткої межі між різними категоріями кредиторів не спостерігається. Так, наприклад, як зазначає Н.М. Камша, деякі відмінності серед конкурсних кредиторів потребують їх додаткової, внутрішньої класифікації. Спираючись на зміст Закону про банкрутство, вона класифікує конкурсних кредиторів на ініціюючих, вимушених та привілейованих [9, с. 69]. З такою класифікацією можна погодитись з наступних міркувань. Дійсно, виходячи з положень Закону про банкрутство щодо особи конкурсного кредитора та характеру його вимог, можна зробити наступний висновок. Всі конкурсні кредитори мають право ініціювання порушення справи про банкрутства. У разі коли один з них першим скористається цим правом, інші автоматично стають вимушеними кредиторами. Окремі конкурсні кредитори, які не скористались можливістю подати заяву про порушення провадження

у справі про банкрутство, наділені Законом про банкрутство правом подачі до суду своїх вимог у будь-який момент. Вимоги таких кредиторів не будуть вважатись погашеними в жодному випадку. Однак це стосується лише кредиторів з вимогами по виплаті заробітної плати, які відносяться до привілейованих кредиторів.

Висновки. Таким чином, кожен кредитор має особисту заінтересованість у результатах застосування до боржника процедур банкрутства. У справу про банкрутство кредитори вступають не стільки щоб примусити боржника виконати свої зобов'язання, скільки з метою «обігнати» інших кредиторів у змаганні за активи боржника. Теорією та практикою господарського процесу вироблено чимало класифікацій кредиторів, які мають важливе практичне значення. Нова редакція Закону про банкрутство суттєво змінила правовий статус забезпечених кредиторів, позбавивши їх ряду привілеїв. Так і зміни є кроком до справедливого врівноваження прав забезпечених і незабезпечених кредиторів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440.
2. Белоликов А. Принципы банкротства / А. Белоликов // Право и экономика. – 2004. – № 8. – С. 45–48.
3. Афанасьев Р.Г. Проблемы правового регулирования банкротства за законодательством Украины [Текст] : дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Р.Г. Афанасьев. – Донецьк, 2001. – 189 с.
4. Джунь В.В. Институт несостоятельности: світовий досвід розвитку та особливості становлення в Україні / В.В. Джунь. – К. : Юридическая практика, 2006. – 384 с.
5. Поляков Б.М. Правовые проблемы регулирования несостоятельности (банкротства). : дис. ...доктора юрид. наук 12.00.04. / Б.М. Поляков. – К. – 2003. – С. 357.
6. Про заставу : Закон України від 02.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
7. О несостоятельности (банкротстве): Федеральный закон РФ от 26.10.2006 г. // «Собрание законодательства РФ». – 28.10.2002. – № 43. – Ст. 4190.
8. Беликов О. Решение исполнять или «мораторить» / О. Беликов // Юридическая газета. – № 30(500). – 24 июля 2007.
9. Камша Н.М. Формування і ведення реєстру вимог кредиторів у справі про банкрутство / Н.М. Камша // Санація та банкрутство. – 2006. – № 3. – С. 69–71.